

УДК 821.161.2-1.09І. Огієнко

ВІРШІ ІВАНА ОГІЄНКА ЯК ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПОЕТИКО-ФІЛОСОФСЬКОГО СВІТУ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Лілія ДЕМИДЮК

*Інститут прикладних проблем механіки та математики
ім. Я.С.Подстригача НАН України
вул. Наукова, 3 б, 79060 Львів, Україна*

Визначено та досліджено елементи інтертекстуальності поезій І. Огієнка, зокрема алюзію та ремінісценцію. Досліджено зв'язок віршів із циклу «Тарасе, орле сизокрилий!» з поезіями Т. Шевченка, біблійними текстами, фольклором та літературознавчими працями І. Огієнка.

Ключові слова: поезія, вірш, інтертекстуальність, алюзія, ремінісценція.

Поетична творчість Івана Огієнка малодосліджена. Це зумовлено тим, що дослідники зосереджують свою увагу здебільшого на літературній, педагогічній та перекладацькій діяльності цієї різносторонньо обдарованої особистості. Проте є поодинокі цікаві та варті уваги починання у галузі дослідження віршів І. Огієнка. Ранню лірику та цикл релігійної поезії під назвою «Філософські містерії» розглянув професор Микола Степанович Тимошик. Автор статті «Поетична творчість Івана Огієнка» зосередився на тому факті, що один з віршів Огієнка став народною піснею та поширився різними регіонами України [8]. З цього можна зробити висновок, що віршовані рядки І. Огієнка співзвучні з думками народу, близькі йому за мелодикою та образністю. Цікаво, що Г. Й. Насмінчук, аналізуючи стан досліджень діяльності І. Огієнка, зазначає: «Тематика доповідей молодих науковців віддзеркалює їх тяжіння до поетичного набутку І. Огієнка» [4]. Тож маємо дослідження Т. Воротняк лірики митрополита Іларіона крізь призму молитовно-поетичного дискурсу, а молода дослідниця Н. Лізниченко виділяє у поетичній творчості І. Огієнка ранній та зрілий періоди та аналізує її у суто естетичному вимірі.

Уваги літературознавців заслуговує цикл віршів І. Огієнка «Тарасе, орле сизокрилий!», присвячений видатній ролі Т. Шевченка у житті українського народу. У дванадцяти віршах І. Огієнко виявляє своє ставлення до поета та розуміння його великого впливу на долю українського народу. Ці вірші особливо цікаво розглянути у порівнянні з шевченкознавчими працями митрополита Іларіона.

Віршована шевченкіана І. Огієнка містить перегуки з його літературознавчими працями, поетичними творами Т. Шевченка, українською фольклорною спадщиною, біблійними текстами. Сукупність перегуків між текстами у літературознавстві

означається терміном інтертекстуальність, яка може мати різні форми вияву: алюзія, ремінісценція, цитата, парафраза та інші [2, с. 193–200]. Ці форми вияву інтертекстуальності можуть свідчити про свідоме бажання автора поглибити свій текст, але також можуть потрапляти у текст стихійно, без цілеспрямованої авторської волі. Звичайно, цитата, парафраза, стилізація належать до усвідомлених автором засобів поглиблення змістової структури твору, ймовірність випадкового, неусвідомленого автором їхнього потрапляння у текст низька (хоча і цитата може бути ненавмисною, а стилізація неусвідомленою). Рівень випадковості зростає, якщо говорити про алюзії та ремінісценції. Саме цих форм інтертекстуальності у циклі віршів «Тарасе, орле сизий!» найбільше. Алюзія, як легкий натяк, відсилання до певного літературного твору, сюжету чи образу, а інколи й до історичної події, передбачає ерудованість читача [3, с. 30], який з огляду на свою начитаність та обізнаність легко розпізнає у тому чи іншому тексті натяки на інші, попередні тексти. Ремінісценція чіткіше та виразніше ніж алюзія нагадує читачеві про якийсь попередній літературний твір, може виявлятися у подібності композиції, стилістики, фразеології [3, с. 587]. Дуже часто ремінісценція є наслідком впливу на автора тексту творчості його попередників.

Творчість Т. Шевченка мала величезний вплив на І. Огієнка. Літературознавчими розвідками творчості цього поета І. Огієнко займався впродовж усього життя, тож закономірно, що світогляд, філософія та поетика шевченкових творів вплинула і на його вірші. Вище уже зазначалося, що вірші І. Огієнка співзвучні з народною творчістю, а також, якщо врахувати його богословську діяльність, то не дивно, що у віршах трапляються й біблійні алюзії.

Тож у цій статті розглядатиму алюзії та ремінісценції віршів І. Огієнка з циклу «Тарасе, орле сизий!», які потрапили у тексти цього автора з поезій Т. Шевченка, народної творчості, Біблії. Також ітиметься про перегуки з шевченковими працями самого І. Огієнка, які будемо вважати авторським контекстом його віршованих творів.

Ремінісценція, яка виявляється у подібності фразеології, помітна у першому вірші циклу «Вставай, Тарасе!». У віршованих рядках трапляються такі вислови, як «лани широкополі», «Дніпро і кручі», які відсилають читача до шевченкового «Заповіту». Увесь вірш для адекватного сприйняття передбачає контекст «Заповіту» Т. Шевченка. Це враження посилює і рефрен вірша «Вставай, Тарасе, з домовини / Могилу темну розвали» [1, с. 3].

У третьому вірші циклу, за назвою «Шевченко» у рядках «Й рвонулась на волю ясна Україна / І з сну вікового устала!» [1, с. 3] є алюзія, яка передбачає глибоку обізнаність читача з творчістю Т. Шевченка, а саме з віршем «Мені однаково...», в якому є такі рядки: «Та не однаково мені, / Як Україну злії люди / Присплять, лукаві, і в огні / Її окрадену збудять...». Тонкий натяк у вірші І. Огієнка сконцентрований довкола образу сну – автор описує пробудження України, за яке вболівав Т. Шевченко. У вірші «Мені однаково...» поет описав свої життєві пріоритети і саме це лягло в основу огієнкового вірша «Шевченко».

Дуже цікаву ремінісценцію знаходимо у вірші митрополита Іларіона «Віщій сон». Увесь текст цього твору варто розглядати у зв'язку з шевченковим

«Сном» («На панщині пшеницю жала»). У цій Т. Шевченко поезії описує мрію кріпачки бути вільною, та бачити вільними своїх дітей, цю ж мрію кладе в основу свого вірша і Огієнко: «І мати вольная на полі / Із діточками жне пшеницю» [1, с. 6]. І Т. Шевченко, і митрополит Іларіон змальовують цю мрію як сон-видіння, що має здійснитись.

Алюзії та ремінісценції віршів І. Огієнка з Шевченковими творами свідчать про те, що автор пройнявся поглядами Т. Шевченка до глибини душі. На це вказує також загальна назва публікації цих віршів у часописі «Віра й культура» – Денник моєї душі.

У цих віршах І. Огієнко часто іменує Т. Шевченка орлом сизокрилим, також називає орлами лицарів українського народу, шевченкових однодумців та послідовників і в такий спосіб створює алюзії до українських дум, де ці образи часто використовуються. Для Іларіона-віршописця Т. Шевченко також «Соловей на калині» [1, с. 3]. Ця алюзія для сучасного читача має подвійне навантаження, оскільки цей образ часто наявний в українських народних піснях, а звідти перейшов у творчість Т. Шевченка. Митрополит Іларіон наче об'єднав народнопоетичну та шевченкову традиції в образі поета як солов'я на калині.

Як перекладач Біблії, І. Огієнко перейняв не лише філософські аспекти цієї книги, але й деякі образні вислови. Такий часто вживаний у біблійній мові вислів «народ, як морський пісок», є у книгах біблійних письменників Ісаї, Осії, а також в Об'явленні Івана Богослова, присутній у віршах митрополита Іларіона «З катедри» та «Тарас явився із могили». Читач, який обізнаний з біблійними текстами сприйме цю алюзію як порівняння долі українського народу та ізраїльського. Розлого та ґрунтовно це зробив Іван Франко у поемі «Мойсей», а І. Огієнко сконцентрував цю думку в одному образі.

У віршах із циклу «Тарасе, орле сизокрилий!» автор осмислив творчість Т. Шевченка у різних аспектах. Такий різносторонній підхід помітний і в його шевченкознавчих студіях. І. Огієнко прагне і розумом, і серцем досягнути шевченкову спадщину. Це можна пояснити словами І. Франка, що «Поет розширює зміст нашого внутрішнього “я” (...). Мета науковця – розширити обсяг знання, поглибити розуміння» [9, с. 46]. І. Франко стверджує, що «Вчений не сягав так глибоко» як поет. Мабуть, І. Огієнко відчував це, тому не лише осмислював творчість Т. Шевченка як науковець, а й занурювався у його поето-філософський світ як віршописець.

Якщо уважно опрацювати шевченкознавчі праці митрополита Іларіона, й порівняти їхні основні положення з віршами присвяченими Т. Шевченкові, то можна помітити низку паралелей та перегуків.

Насамперед, І. Огієнко визначив важливу роль Т. Шевченка у визволенні українського селенства з кріпацтва. Це та практична допомога, яку надав викуплений кріпак для свого народу. У вірші «Вставай, Тарасе!» є такі рядки: «І ти розбив ярмо неволі, / І впала панщина й кати» [1, с. 3]. У праці «Століття скасування панщини» митрополит Іларіон писав: «Вплив Шевченкових рукописних віршів по всій Росії і по всій Україні був безмежно великий. І коли кажемо, що російська й українська літератури багато зробили для повалення

панщизняного рабства, то перше місце в цьому належить безумовно Т. Шевченкові.

Власне в цьому перша і найбільша заслуга Т. Шевченка: він найбільше зробив, щоб звалити і в Росії, і в Україні панщину-рабство!» [6, с. 351]. Недаремно вірш, з цією ж думкою І. Огієнко розмістив першим у циклі.

У своїх літературознавчих працях цей дослідник не раз наголошує на видатній ролі Т. Шевченка у формуванні світогляду українського народу, ось хоча б така думка: «Це він помітно перетворив і далі перетворює український народ на політично й національно дозрілу націю» [7, с. 42]. Ця думка розгортається у вірші Огієнко «Тарас». Цілісно цей вірш ілюструє вплив Т. Шевченка на українську громаду. Рядки «Тарас у всіх глибоко в серці / Любовним голубом воркує» [1, с. 4] виявляють думку автора, що шевченкова поезія проникає кожному українцеві глибоко в серце і спонукає до любові та злагоди. Слова з наступного катрена цього вірша «Тарас у серці нашім кожнім / Горить огненною Зорею» наводять на думку, що Т. Шевченко визначив цілі українського народу та вказав шлях для їхнього досягнення. Рядки «І всі злилися із Пророком / В одне із ним усі побрались» засвідчують об'єднувчу силу шевченкового слова. Повторення цих думок читаємо у наступному вірші із циклу: «Й уста Тарасові пророчі / Віщали нам про мир та згоду... / І всі серця в одно з'єднались / Й в ногах пророчих полягали» [1, с. 4]. Тож вплив поезії Т. Шевченка на український народ І. Огієнко визначає як об'єднання у любові та злагоді заради спільної мети. Такий народ справді можна називати дозрілою нацією.

Митрополит Іларіон, глибоко аналізуючи життя та творчість Т. Шевченка доходить зовсім до іншого висновку ніж його сучасники – радянські літературознавці. Напротивагу їм, які стверджували, що цей поет був атеїстом і як приклад наводили кілька окремих уривків з поезій, І. Огієнко, розглядаючи цілісну поетико-філософську систему віршів Т. Шевченка, переконливо доводить, що Т. Шевченко був глибоко віруючою людиною. У його поезіях дослідник виявив тісну поєнаність життя людини з Богом і присвятив цій темі працю «Релігійність Тараса Шевченка». Цю ж тему І. Огієнко розвиває і своїх віршах. Ось як він пише про Т. Шевченка у вірші «Тарасе, орле сизокрилий!»: «Ти все робив із Богом в злуці / І був Господь в твоєму серці» [1, с. 3], щось подібне знаходимо у вірші «Сповідь Т. Шевченка», у якому Іларіон від імені поета пише: «Усе життя любив я Бога, / Усе життя служив народові...» [1, с. 5]. Поєднання служіння Богові та народу дає підстави І. Огієнкові неодноразово і в літературознавчих працях, і у віршах називати Т. Шевченка Пророком. Ось як сам дослідник про це пише: «Шевченко – поет-громадянин, якими були давні ізраїльські пророки» [7, с. 46].

У циклі віршів «Тарасе, орле сизокрилий!» є концептуальні образи світла і темряви, які можна розглядати як символічні. Світло – це воля і правда, а темрява – неволя та незнання. Автор змальовує Т. Шевченка «Пророком правди у п'єтмі», що «Рідний Край підняв з темноти» [1, с. 3]. У який спосіб це Шевченкові вдалося? Відповідь є у вірші «За Кобзарем»: «З душі і серця б'є проміння, / Обличчя світяться ясні, / В Тарасі бачимо спасіння» [1, с. 4]. Тут І. Огієнко

розкриває думку, що душевне світло, яке поет залишив у своїх віршах, проникає в серця українців і допомагає їм побороти темряву.

Також І. Огієнко вважав, що Шевченкова життєва позиція та творчість важливі не лише для українського народу, а для пригноблених усього світу, бо всі люди, незалежно від нації мають прагнути до свободи та правди, а отже виходу з темряви на світло. У вірші «Заграва» Іларіона є такі оптимістичні рядки: «Панувати вже темряві годі, / Геть відійде насильство й сваволя, – / Бо не сонечко грає на сході, / Ой то родиться світові Доля!» [1, с. 5]. І Тарас Шевченко, і дослідник його творчості Іван Огієнко були переконані. Що настане час, коли на землі запанує воля та правда!

У своїх літературознавчих дослідженнях та літературних спробах І. Огієнко осмислював поезію Т. Шевченка та роль цієї постаті в українській культурі. Пізнаючи поета за допомогою наукової логіки та художнього слова дослідник формує його цілісний портрет, визначає основні риси творчості та особистості. Алюзії та ремінісценції віршів І. Огієнка спрямовують читачів до Шевченкових поезій, фольклорних та біблійних джерел та літературознавчих праць автора.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2012

Прийнята до друку 26.04.2012

Список використаної літератури

1. *Іларіон*. Тарасе, орле сизокрилий! / Іларіон // Віра й культура. – ч. 6 (126). – 1961. – С. 3–6.
2. *Ільницький М.*, Порівняльне літературознавство : в 2 ч. – Ч. 1. Лекційний курс : Навчальний посібник. / Микола Ільницький, Василь Будний. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І.Франка, 2007. – 280 с.
3. Літературознавчий словник-довідник / [уклад. Р. Т. Гром'як та ін]. – К. : ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.
4. *Насмінчук Г. Й.* Вклад у подолання стереотипів: Іван Огієнко і сучасне українське літературознавство / Г. Й. Насмінчук // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта (збірка наукових праць) / Камянець-Подільськ, 2008.–300 с. // <http://www.info-library.com.ua/books-text-10524.html>
5. *Огієнко І.* Релігійність Тараса Шевченка / Іван Огієнко (Митрополит Іларіон) // Тарас Шевченко., Іван Огієнко (Митрополит Іларіон) – К. : Наша культура і наука, 2002. 440 с. – С.168 – 284.
6. *Огієнко І.* Століття скасування панщини / Іван Огієнко (Митрополит Іларіон) // Тарас Шевченко / Іван Огієнко (Митрополит Іларіон).– К. : Наша культура і наука, 2002. 440 с. – С. 343–352.
7. *Огієнко І.* Шевченкові рукописи / Іван Огієнко (Митрополит Іларіон) // Тарас Шевченко/ Іван Огієнко (Митрополит Іларіон). – К. : Наша культура і наука, 2002. – 440 с. – С. 42 – 70.
8. *Тимошик М.С.* Поетична творчість Івана Огієнка / М. С. Тимошик // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта (збірка наукових праць) / Камянець-Подільський, 2008. – 300 с. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-10514.html>

9. Франко І. Із секретів поетичної творчості / Іван Франко // Збір. творів : у 50 т. – Т. 31. – С. 45–119.

Стаття надійшла до редакції 04.04.2013

Прийнята до друку 25.04.2013

**POEMS I. OGIENKO AS POETIC
AND PHILOSOPHICAL INTERPRETATION OF THE
WORLD SHEVCHENKO**

Lilia DEMIDYUK

*Managing Editor of the Institute of Applied Problems of
Mechanics and Mathematics Ya.S.Pidstrigacha*

Identified and explored elements of intertextuality I.Ohiyenka poetry, including allusions and reminiscences. The connection of verses from the series "Taras, eagle Syzokryli!" With Shevchenko's poetry, biblical texts, folklore and literary works I.Ohiyenka.

Keywords: poetry, poem, intertextuality, allusion, reminiscence.

**СТИХОТВОРЕНИЯ ИВАНА ОГИЕНКА КАК ИНТЕРПРЕТАЦИЯ
ПОЕТИКО-ФИЛОСОФСКОГО МИРА ТАРАСА ШЕВЧЕНКО**

Виктория КМЕТЬ

*Институт прикладных проблем механики и математики
им. Я.С.Пидстрыгача НАН Украины
ул. Научная, 3 б, Львов, Украина, 79060*

Определенно и исследовано элементы интертекстуальности поэзий И. Огиенка, в частности аллюзию и реминисценцию. Исследовано связь стихотворений из цикла «Тарасе, орле сизокрилий!» с поэзиями Т. Шевченко, библейскими текстами, фольклором и литературоведческими трудами И. Огиенка.

Ключевые слова: поэзия, стихотворение, интертекстуальность, аллюзия, реминисценция.

